

LYKAONIA BÖLGESİ TARİHİ COĞRAFYASI VE LYKAONIA ADININ KÖKENİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME*

İsmail BAYTAK¹

Öz

Eski uygarlık merkezlerinden biri olan Anadolu, tarih boyunca farklı din ve kültürleri bünyesinde barındırmış ve bir “kültür köprüsü” işlevi görmüştür. MÖ. III. Binyıldan itibaren farklı kökenlerden birçok yeni halkların ve kültürlerin o dönemde, karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu görülmüştür. Bunların içinde, Anadolu insanının Luwi kökenli atalarından olan ve lokalizasyon olarak da İç Anadolu'nun güney kısımlarında yaşayan Lukka Ülkesi ile Orta Anadolu sınırları dahilinde değerlendirilen Lukkuwaniya'dan MÖ. II. Binyılda Lykaonia adlandırmasını alacak olan Lykaonialılar sahne almışlardır. MÖ. I. Binyıldan itibaren de Asur Ticaret Kolonileri dönemi, Asur kaynaklarında geçen Lykaonia ismi Arzawa ve Hitit sınırlarında gösterilmektedir. Demir çağı sonrasında, Hellenistik ve Roma egemenlikleri döneminde de farklı sınırlar dâhilinde gösterilen bölge, İkonium merkezli olarak değerlendirilmiştir. Eski çağlardan günümüze dek kronolojik olarak ve lokalizasyon çözümlenmeleri ile beraber verilen süreç MS. 4. yy sonlarına kadar değerlendirilmiştir. Bu çalışma tarafımdan hazırlanan lisans üstü tezinden türetilmiş olup son dönem yayınları da dikkate alınarak yeniden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelime: Lykaonia, İkonium, Lukka, Tarihi Coğrafya, Anadolu.

* Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün “Lykaonia Bölgesi Kaya Mezarları” başlıklı tezden üretilmiştir.

¹Dr.Öğr.Üyesi, Dicle Üniversitesi, E-posta: ismail.baytak@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4740-3504.

HISTORICAL GEOGRAPHY OF LYKAONIA REGION AND EVALUATION ON THE ORIGIN OF THE NAME LYKAONIA

Abstract

Anatolia, which is one of the oldest centers of civilization “cradle of civilizations” due to its geopolitical location, has hosted different religions and cultures throughout history and has had a “cultural bridge” function. Since the third millennium B.C., many tribes of different origins have lived together. It was seen that many new peoples and new cultures were in mutual interaction at that time. Among them, Lukkuwaniya, which is considered to be within the borders of Lukka Country and Central Anatolia, which is one of the Luwian ancestors of the Anatolian people and living in the southern parts of Central Anatolia, as a localization. In the second millenium B.C., the Lykaonian people, who would take the name Lykaonia, took the stage. From the first millennium B.C., The Assyrian Trade Colonies period, the name Lykaonia mentioned in Assyrian sources is shown in the borders of Arzawa and Hittite. After the Iron Age, during the Hellenistic and Roman dominations, the region, which was shown within different borders, was evaluated as Iconium-centered. The process given together and chronologically from ancient times to the present has been evaluated according to the end of the IV th. Century A.D. This study is derived from the master's thesis prepared by me and has been re-evaluated considering the recent publications.

Keywords: Lykaonia, Iconium, Lukka, Historical Geography, Anatolia.

GİRİŞ

MÖ II. Binyılda, Anadolu’da Luvi ülkesi olarak kabul edilen Lukka, sonrasında Lukkuwaniya daha sonra Lykaonia’ya dönüşmüştür (Cate 1961, s.195-200; Bryce 1992, s.121; Umar 1993, s.526). Bazı kaynaklarda, Lukka ülkesi olarak Konya ve Likya da dâhil edilmektedir (Ruge 1927, II.2253;). Lykaonia’nın da dâhil olduğu İç Anadolu Bölgesi, Koloni devri ticareti içerisinde de aktif rol almıştır. Asur Koloni Çağı olarak adlandırılan bu dönemde Konya ovasındaki Koloni Çağı höyüklerinin bulunması bunu desteklemektedir. Asur kaynaklarında Dağlık Kilikya yani Hilakku Bölgesi’nden bahsedilirken Kilikya ve Kapadokya arasında bir yer olarak Lykaonia adı belirtilmektedir (Bahar 1991, s.15,21,89). (Harita.1)

Hititler, “bin tanrı ülkesi” adını verdikleri Anadolu’yu değişik coğrafi bölgelere ayırmışlardır. Hitit belgelerinde Güney Anadolu’nun iç kısmı kültür ve dil bakımından benzer özellikleriyle “Luviya” olarak gösterilmekteydi (Jones 1937, s.127; French 1994, s.69). Fırat’tan başlayarak; Kommagene, Kilikya, Kapadokya, Lykaonia, Pisidya, Likya, Karia ve Lidya, Mysia ve Troas’a kadar geniş bir alanda yaşayan insanların hepsinin sadece Luvice konuştukları iddia edilir. Bölge bir dönem Arzawa içerisinde de değerlendirilmiştir. MÖ. II. Binyıl coğrafyasında “Pitaşşa” adı geçmektedir. Bölge için Hitit yazılı kaynakları bilgi verdiği gibi bölgedeki Karadağ-Kızıldağ anıtları ile Hatip-Kurunta anıtları açıklayıcı bilgiler sunar (Bahar 1991, s.14-5). Bir de Geç Hitit döneminden, Burunkaya’da bir krala ait ele geçen tek hiyeroglif yazıttan öğrendiğimiz kadarıyla Hattuşili kendi krallığı döneminde Karaman-Aksaray arasındaki Lykaonia Ovası’nı kapsayan bir bölgeye sahipti (Dinçol 1982, s.121-38;

Ünal 2002, s.182). MÖ. 1400-1200 yıllarında Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim olmuş içerde ve dışarıda birçok savaşlar yapmışlardır. Konya bölgesindeki Hitit eserleri, Hititlerin o dönemde buraya hâkim olduklarını göstermektedir. Konya civarındaki Alaaddin Tepesi, Karahüyük, Sızma ve Evdireşe, Eflatunpınar, Fasıllar, Kızıldağ(Karacadağ), İvriz(Anbar Vadisi), Yalburn Köylütolu, Hatip-Kurunta merkezlerinde Hitit anıtları bulunmaktadır (Sterret 1888, III.167-70; Garstang 1910, s.174; Gurney 1961, s.3; Bahar 1996, s.22-5; Ünal 2002, s.32-4; Akurgal 2003, s.147).

Konya'da özellikle merkezde yer alan Alaaddin Tepesi'nde yapılan kazılar sırasında pek çok Phryg eseri bulunmuştur. Bu zaman zarfında Lykaonia merkezi sayılan Iconium şehri en parlak dönemlerini yaşamaktadır. Calder bölgede yaptığı araştırmalar sonucunda yaptığı tespit ile Konya'nın kuzey kesimi ve çevresinde Phryg kültürünün Roma dönemine dek sürdüğünü ileri sürmektedir (Calder-Cormack 1962, s.16-7; Bahar 1994, s.315; Uçankuş 2002, s.139; Erdan 2016, 46, 51dipnot.).

Demir Çağı'nda, Akdeniz, Batı ve Kuzey Kültürleri etkisi altında kalan Lykaonia Bölgesi, Phryglerin siyasi gücünü kaybettiği MÖ. 7. yüzyıl başlarından sonra muhtemelen Kimmer istilasından sonra Lidyalılara geçmiştir. Phrygler devrinde önemli bir merkez olan Likoni(Konya) da, MÖ. 6. yüzyılda, Pers istilasına maruz kalmış olan Lidya hâkimiyetindedir. Lidyalılar bu toprakların tamamını Perslere teslim etmişlerdir. Ancak Konya'dan Sertavul'a (1610 m.) kadar Perslerin kontrolü dışında kalmış, Lykaonia ve güneyindeki Isauria bölgeleri tam olarak Persler tarafından kontrol edilememiştir. Orta Anadolu'da Phrygia Bölgesi'nden doğuya doğru Lykaonia, Kapadokya ve Kilikya bölgelerinin birbirini izleyen bölgeler olduğu anlaşılmaktadır. Bölge Büyük İskender'in Anadolu'yu istilasına kadar da bu rolünü sürdürmüştür (Bahar 1995, s.233-4; Magie 2003, s.5-9).

1. LYKAONIA VE IKONIUM ADININ KÖKENİ

Antik kaynaklara baktığımızda Herodot'ta Lykaonia adına rastlanmaz ancak ilk kez Ksenophon'da bahsedilmektedir (Ksen. Anab., I.13-20). Ksenophon, MÖ. 401 yılında Konya'nın Ikonion olarak anıldığını ve Phrygia Bölgesi'nin doğusundaki son şehri olduğunu belirtmektedir (Hamilton 1842, II.200).

“Genç Kyros sırasıyla Thymbrion, sonra iki günlük bir yolla Tyrianion kentine ulaştı. Orda üç gün kaldı... Sonra Kyros, üç günlük yürüyüşle, yirmi fersenk yol alıp Phrygia'nın son kenti olan Ikonion'a vardı. Orda üç gün kaldı. Sonra Lykaonia içinde beş gün otuz fersenk ilerledi.

Ordan da Kapadokya’da dört günde yirmi beş fersenk aşp büyük ve zengin bir şehir olan Dana’ya ulaştı. Orda üç gün kaldı”. Ksenophon’dan anlaşıldığına göre bu dönemde Konya, Phrygia ile Lykaonia bölgeleri arasında yer almaktaydı (Ksen. Anab., I.13-20; Texier 2002, s.404-5).

Lykaonia, bölgesel hâkimiyet ve komşuları bağlamında Anadolu’nun güney coğrafyasında antikçağda da sınırları oldukça geniş tutmuştur (Strab. Geo., XII.4.10; Işık 2018, s.192 vd.). Lykaonia Bölgesi, doğuda Kapadokya, kuzeyinde Galatia ve Phrygia, batı kesimde Pisidia ve Phrygia Paroreios bölgeleri, güneyde Isauria ve Dağlık Kilikya Bölgesi’nin Tauroslar ile çevrili olduğu bölge (Kilikya Trakheia), kuzeydoğuda Tatta Laguna (Tuz Gölü) bölgenin doğal sınırını oluşturmaktadır (Ksen. Anab., I,16; Cic. AdAtt., II.xiii.32-3; Strab. Geo., XII.6.1; Ramsay 1967, s.229; Garstang 1910, s.40; Levick 1967, s.10).

Phrygia sınırlarından bahsedilirken güneyde Likonya adı geçmektedir. Likonya(Lycaonie), Güney Phrygia Salutaris şehirlerinin başkenti Şuhut(Synnada)’a bağlı milletlerdendir. (Cic. Ad.Att., I.404; Jones 1937, s.65-6; Ramsay 1960, 163 vd; Ramsay 1967, s.255; Sarre 2002, s.404; Texier 2002, s.275).

Hellence Λυκαονία olarak adlandırılan Lykaonia (latince) adı, Latince bir yazıtta Lucaonia biçiminde görülmüştür (Ruge 1927, II.2253). Pisidia Antiokheiası’nda bulunan ve MS. 1. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta Lyc(aonia), Provincia Galatia’nın içinde geçen yerler arasında da görmekteyiz (Sterret 1888, II.125,128).

Klasikçağ kaynaklarında Konya’nın adı, “kutsal tasvir” anlamındaki IKON sözcüğünden gelen “Ikonion” olarak geçer.(Amm.Marc. Hist., XIV.2.1,s.45). Deukalion tufanından sonra Promereus’un yaptığı insan biçimli kalıplara veya evvelce Danaia kentine eziyet eden ejderin kafasını kesen Perseus’un anısına dikilen anıta bağlanmakta olup şehirde basılmış sikkeler üzerinde Perseus ile Gorgo’nun resimlerinin bulunması bu görüşü destekler niteliktedir (SNG 1956, no.2). Şehirde bulunan bir miltaş üzerinde de “Konion” adına rastlanılmıştır. Konion’un Phryg dilindeki Kawania sözcüğünden türediği ileri sürülmektedir (Dülgerler 1984, s.9).

Phrygia’nın en son şehri olarak zikredilen Ikonion: Phrygia-Lykaonia sınırındaki Kawana kentlerinden birinin adının, Ksenophon’dan başlayarak Hellen ağzına uydurulmuş biçimidir. Geç Bizans döneminde Ikonion yerine to Koneion deniyordu. Türk ağzındaki Konya buradan gelmedir (Zoroğlu 1984, s.137; Umar 1993, s.336; Bahar 1994, s.315). Aynı zamanda Kilikya proconsülü olan Cicero’ya göre ise, Ikonion, Lykaonia kentleri arasında sayılmaktadır (Cic.

Ad.Att. I.404; Koşay 1951, s.3). Ptolemaios'a göre de Lykaonia, Kapadokya'nın bir parçasıdır. Ikonion, Frygia ile Paflagonia arasındaki kentlerden biri olarak da gösterilmektedir. Plinius da Ikonion'u Lykaonia'ya ait kentler arasında sayar ve adı geçen kenti, bu bölgenin en güzel kenti olarak niteler (Jones 1937, s.64). Strabon'a göre Ikonion(Ιχόνιον) kenti, Kapadokya ile Lykaonia'yı ayıran bir sınırdır (Ruge 1914, s.990). Strabon'da iki bölge ayrı ele alınmıştır. Strabon, Ikonion kenti ve çevresini anlatırken, Lykaonia ve Dağlık Kilikya arasındaki sınırın Isauria olduğunu anlatır. Isaura Palaia ve Isaura Vetus'tan yani Lykaonia'nın güney sınırından bahsederken sabit bir noktadan bahsetmediği için bu sınır hep esnek kaldığından bazen Isauria, Lykaonia içerisinde verilmektedir (Sterret 1888, III.106-21; Strab. Geo., XII.6.2; Bahar 1995, s.238; Yılmaz 2005, s.48). Strabon Lykaonia ve Kapadokya'yı yine de birlikte tanımlayan anlatımında bölgeyi şöyle tasvir eder:

Ülkenin büyüklüğü şöyledir: Genişliği Pantos'tan Tauros'a kadar yaklaşık bin sekiz yüz stadia, uzunluğu Lykaonia ve Phrygia'dan doğudan Euphrates'e kadar yaklaşık üç bin stadia'dır. ...Ülkenin geri kalan kısmını çoğunda ve özellikle Garsaura, Lykaonia ve Morimene civarında çok sayıda eşekler otlar... (Strab. Geo., XII.2.7,2.10,6.1)

Ikonion, (Iconium, Qüniya, Ιχόνιον) şehrin adı, Romalılar çağında Iconium, Bizans çağında ise Toksonion şeklinde yazılmaktadır (Garstang 1910, s.38; Belke-Restle 1984, s.176). Çeşitli kaynaklarda da Yconium, Conium, Cunin, Conia,(Konia) Cogne, Cogna olarak geçmektedir (Sterret 1888, II.199-221; Garstang 1910, s.18,21). Arap kaynaklarında da Conia adı Kuniye(Koniyeh) olarak geçer (Hamilton 1842, I.205; Koşay 1951, s.3). İmparator Claudius, MS. 41'de Iconium'a kendi adını "Claudiconium" adını vermiştir (Özsait 1982, s.386; Dülgerler 1984, s.10).

2. HELLENİSTİK DÖNEMDE LYKAONIA VE ÇEVRESİ

Makedonya istilasından önce Anadolu, bölgede egemen güç olan Perslerin hâkimiyetindeydi (Bosch 1949, s.21). Makedon lider Büyük İskender'in Anadolu topraklarına girmesiyle bu üstünlük el değiştirmiş, İskender'in ölümü sonrasında da Lykaonia'nın da içinde bulunduğu bölge, MÖ. 321'de generaller arasındaki anlaşma ile doğu ordularının başkomutanı olan Phrygia Satrabı I. Antigonos Monophtalmos'un (tek gözlü), yönetimi altına girmiştir (Diod.Sic. Bib., XVIII.3; Bosch 1949, s.142; Magie 2001, s.2-3). Generaller Savaşı olarak da bilinen Ipsos Savaşı'nda (MÖ. 301) büyük bir zafer kazanmış olan Seleukos, savaş sonrası Antigonos'un topraklarının büyük bir kısmını almıştır. Bu duruma göre Seleukos Fırat ile Akdeniz arasındaki Suriye'ye, Phrygia'nın içlerinden İndus'a kadar olan İskender İmparatorluğu'nun tamamına sahip olmuştur. Bu durumdan Seleukos'a verilen topraklar

arasında Lykaonia'nın da olduğunu görebilmekteyiz. Lysimakhos'un ölümüyle de (Pol. Hist., II.71) MÖ. 281'de Kurupedion Savaşı (Kyro pedion) ile Seleukos, Lykaonia'nın da dâhil olduğu hemen hemen bütün Küçük Asya'nın ve doğunun hâkimi olmuştur (Bosch 1949: s.153; Özsait 1982, s.347-8).

MÖ. 4. yüzyılda oluşturulan Lykaonia Eyaleti, güneyde Beyşehir Gölünün batısına kadar uzanmış olup, MÖ. 3. yüzyıl sonlarında Lykaonia Galatya, Pisidya ve Isauria arasında paylaştırılmıştır (Özsait 1985, s.101). MÖ. 215'te ise III. Antiokhos'un Küçük Asya'da Lykaonia ile birlikte Lidya, Phrygia, Dağlık Kilikya ve Pisidia'ya sahip olduğunu görmekteyiz (Özsait 1985, s.52). Magnesia'da yapılan kara savaşında kesin bir yenilgiye uğrayarak doğuya doğru çekilmiş olan III. Antiokhos, Apameia Barışı (MÖ. 188) olarak tarihe geçen bir anlaşmayla, Toroslar'ın öte tarafına ve Kızılırmak nehrine kadar bütün Küçük Asya'yı terk edecekti (Pol. TheHist., V.xxi.45.1; Özsait 1982, s.354). Roma Küçük Asya'da toprak almak istemediğinden kazanılan bu yerleri savaşta kendine yardım eden Rodos ve Bergama'ya terk etmiş olduğundan Antiokhos'un yenilmesinden sonra Romalılar doğrudan Lykaonia'yı da müttefikleri olan Bergama kralı II.Eumenes'e vermiş oluyorlardı (Livy. The Hist., XI.xxxviii-xxxix, s.132; Jones 1937, s.129; Pol. TheHist., V.xxi.42,57.6). MÖ. 160'da, Lykaonia Tetrachisi Galatya'ya bağlanmış olup daha sonra Lykaonia Bölgesi MÖ. 133 yılında, III.Attalos'un vasiyet yoluyla topraklarını Roma'ya bırakmasına kadar geçen zamanda Roma'nın müttefiki olan Bergama Krallığı'nın egemenliği altında varlığını sürdürecekti. MÖ. 133'de, Asia Eyaleti'nin kuruluşu resmileşti. Ancak Aristonikos'un isyanı yeni elde edilen bölgenin hemen organize edilmesine engel olmuştur. Eyalet tam olarak bu isyanın M.Perperna tarafından bastırılmasından sonra, MÖ. 129'da M.Aquilius tarafından kurulmuştur. Eyaletin topraklarının dağılımı sırasında Aristonikos tarafını tutmuş olan Lykaonia toprakları, bu savaşta Romalılara yardım eden, Roma'nın müttefiki Kapadokya Kralı V.Ariarathes'in çocuklarına verilmiştir (Strab. Geo., XIV.1.38; Jones 1971, s.178; Özsait 1985, s.70).

MÖ. 102'de M.Antoniüs, Lykaonia üzerinden Kapadokya'ya kadar uzanmakta olan Kilikya Eyaleti'ni kurdu (Özsait 1982, s.359). Böylelikle Lykaonia'nın MÖ. I. yüzyıl başında Kilikya Eyaleti'nin sınırları içinde olduğu anlaşılmaktadır. MÖ. 88'de I.Mithradates savaşının başlamasıyla Roma'nın bu bölgede hâkimiyeti geçici olarak kaybettiği görülür. Ancak MÖ. 85'de Mithradates ile Sulla arasında Dardanos'da yapılan barışla savaş sona ermiş ve Roma kaybettiği toprakları yeniden kazanmıştır (Strab. Geo., XIII.1.27). Barıştan sonra Sulla, Küçük Asya şehirlerinin savaş esnasında Roma'ya karşı tutumlarını değerlendirerek gerekli

düzenlemeyi yapmıştır. Sonrasında Kilikya Eyaleti, Pamphylia kıyılarından itibaren Pisidya'yı da içine alarak Phrygia ve Lykaonia'ya doğru kuzey yönünde genişledi. Ancak bununla birlikte kuzey sınırı tam olarak tespit etmek imkânsızdır. Mithradates'in generallerinden Eumakhos, Phrygia ve Pisidia'da Romalıları katlettikten sonra Isauria'yı istila etmiştir. Fakat geri çekilmiştir (Özsait 1985, s.75; Arslan 2000, s.99).

Roma çok sıkıntı yaşadığı bir türlü çözemediği korsan sorunu için Servilius Vatia'yı seçti (Ramsay 1967, s.32; Özsait 1982, s.363). Servilius, ana üssü Kilikya Trakheia sahilleri boyunca korsanların elinde olan kalelerin birçoğunu yıktı. Daha sonrada bölgenin hinterlandındaki kabilelere karşı sefer düzenledi. Toros Dağları'nın kuzeyinde Lykaonia Bölgesi'nde yer alan Isaurike yöresine yöneldi. Çünkü söz konusu yöre haydut yatağı ve gerek civar kentler gerekse Roma için sürekli huzursuzluk kaynağıydılar (Magie 1950, s.I.288; Arslan 2000, s.103). Servilius önce onları Romalıların hâkimiyetini kabul etmeye zorladı. Isaurialıların direnmesi üzerine Tourosları aşarak Lykaonia'ya girdi. Çok çetin geçen savaşlardan sonra Isaura halkını yendi ve isauricus "isaura fatihi" unvanını aldı (Strab. Geo., XII.6.2; Plut. Bio Par., VII.533; Jones 1937, s.132). Bölgede üst üste kazandığı deniz ve kara savaşlarından sonra, önceden Romalıların sınırlı sayıda asker ve de gemi bulundurdukları Kilikya eyaletinin Batı Tourosları yani, Kilikya Trakheia ve Pamphylia sahillerini Pisidia ve Lykaonia'nın bazı yörelerini içine alacak şekilde genişletti. Korsanları bahane ederek Kilikia'da da bir donanma üssü kurdu. Ayrıca Roma'nın bu bölgede Küçük Asya'nın bölgelerine yapabileceği seferler için askeri bir yol ve güvenlik ağı oluşturdu. Böylelikle Romalıları için Kilikya üzerinden Lykaonia'ya ve Kapadokya'nın güneyine; oradan da Pontus bölgesine kadar giden güvenli bir yol açmış oldu. Böylelikle Servilius, bölgeyi korsanlardan ve haydutlardan temizlemiş oldu (Arslan 2000, s.104).

Lykaonia'nın bu dönemde de Kilikya Eyaleti sınırları içinde olduğunu anlamaktayız. III.Mithradates Savaşı'nın(MÖ. 74-64) başlamasıyla, Roma, tam kesin sonuç alacağı sırada Lucullus'un yerine Küçük Asya'da Kilikya korsanlarını kısa bir sürede imha ederek Akdeniz'de sükûneti sağlayan Gn. Pompeius Magnus'u getirdi(MÖ. 67). Pompeius, MÖ. 64'de Pontos Kralı'nı kesin bir yenilgiye uğratarak MÖ. 88'den beri sık sık devam eden savaşlara son verdi. Küçük Asya'da eyaletler içinde yapılan düzenlemeler ile Lykaonia tekrar, altı kısımdan oluşan Kilikya Eyaleti içinde kalmıştır. Diğer beş kısım ise Kilikya Pedias ve Kilikya Trakheia, Pamphylia, Pisidia, Isauria olarak bilinmektedir (Broughton 1975, s.525-6). Pompeius, korsanları temizledikten sonra, Lykaonia bölgesini, Laodikeialı Polemon'a vermişti. Lykaonia ile Kilikya bu dönemde Toroslarda sınır halindeydiler. Lykaonia güneyden

Dağlık Kilikya ve Toroslarla çevriliydi (Kurt 2020, s.144). Lykaonia'nın merkezi olan Ikonium, Polemon'un krallığının başkentiydi. MÖ. 39 yılında M.Antonios, bölgenin başkenti Laodiceia olmak üzere kuzey kısmı Polemon'a doğu kısmını ise Galatya kralı Amyntas'a verdi (Strab. Geo., XII.6.1-3; Magie 1950, s.I.418,II.1271; Mitchell 1994, s.96,102). Lykaonia, Pamphylia(doğusu) ve Isauria) çizgisinde Pisidia-Isauria sınır kesimi üzerinden güneye sahile doğru güvenli bir hat oluşturulmuş oldu. Bu duruma göre de Amyntas'ın krallığı, kuzeyde Galatia, güneyde Pisidia ve Pamphylia, doğuda ise, Lykaonia ve Isauria'yı içine alıyordu (Amm.Marc. Hist., XIV.2.1-2. s.44; Jones 1937, s.64-5; Bosch 1949, s.179; Özsait 1985, s.82-3).

3. HELLENİSTİK DÖNEMDE LYKAONIA VE ÇEVRESİ

M Bergama sonrasında Romalılar bölgeye hâkim oldular (Cramer 1971, s.II.61). Orta Anadolu'daki Lykaonia ve bu bölgenin merkezi olan Ikonion şehri Attalos III'ün vasiyeti gereğince Roma İmparatorluğu'na verildi.

Lex Pompeia olarak anılan Pompeius'un (Oktan 2008, s.57) Küçük Asya'da yaptığı düzenlemeleri sırasında, Derbe ve Laranda'nın da dahil olduğu güney Lykaonia'yı verdiği bir Antipater, fırsatları kendi yönünde değerlendirerek bir eşkiya şefi olmuştu. Amyntas, bu prensi yenerek topraklarını zapt etmişti. Eşkiya yatağı durumundaki Lykaonia, Kilikya Thrakheia ve Pisidia ile Pamphylia'nın bir bölümünü krallığına katan Amyntas(MÖ. 36-25), önceki kral Deiotaros'un izinden giderek, hayvancılığın yanında tarıma büyük bir önem verdi (Poln. Sim. Seyh., s.163; Bosch 1949, s.176). Son Galatia Kralı Amyntas(MÖ. 25) ölümüyle büyük bir toprak bırakmıştır. Amyntas'tan sonra Galatya memleketi, bir vilayet olarak Lykaonia ile birleşti (Texier 2002, s.446). Kilikya ve Pamphylia'nın dışında kalan kısımları birleştiren Augustus, bir süre sonra bizzat kendisine bağlı olan Provincia Galatia Eyaleti'ni kurmuştur (Magie 1950, s.I.454; Sevin 2001, s.215-6; Özsait 1982, s.382; 1985, s.84-5).

Roma, Küçük Asya'da uzun bir mücadeleden sonra Torosların ortalarındaki düzlüklerde Pisidya ve Isauria bölgelerindeki Homanadlar tehlikesinden S. Quirinius' in üstün çabaları ile kurtulmuş ve doğabilecek tehlikelere karşı Antiokheia dışında yeni koloniler kurma işine hız vermiştir. (Strab. Geo., XII.6.3; Özsait 1985, s.94-5). Bu koloni kentlerinden dördü orta ve batı Pisidia'da beşincisi ise Lykaonia'da kurulmuştur. Lykaonia'da kurulan bu koloni, Coloni Iulia Felix Germina Lystra'dır. Aslında Lystra'nın kolonizasyonu G. Iulius Caesar'ın doğu seferi için stratejik planlarının bir parçası idi. Ancak bunu sonrasında gerçekleştirecek olan Augustus bölgedeki gücünü, önemli bir yol şebekesi (Via Sebaste) yaparak sağlamlaştırmaya

çalıştı (Özsait 1982, s.384; 1985, s.84,94-5). MÖ. 6 yılında başlayan bu yol şebekesi MÖ. 4 yılında bitirilmiştir (Ballance 1962, s.xi).

Roma'nın bu kolonileri kurmaktaki amacı her ne kadar askeri amaçlı gözükse de, ele geçirdiği yerleri ayrıca Romalılaştırma politikası da oldukça önemlidir. Bu amaçla M.Aquilius'un MÖ. 129'da Asia Eyaleti'nin kuruluş yıllarında yaptığı gibi, kolonilerin mevcut ana merkezlerle bağlantısını sürdürebilecek yolların yapılması politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu yollar Antiocheia merkez olmak üzere, batı ve doğuya uzanan iki büyük yoldur. Birincisi, Antiocheia-Apollonia-Komama üzerinden geçerek muhtemelen Laodikeia'yı Pamphylia'ya bağlayan bir ana yolla birleşiyordu. İkinci yol, Apameia'dan başlayarak Antiocheia üzerinden Eğirdir-Beyşehir Gölleri'nin kuzeyinden geçerek bölgedeki Pappa şehrine, oradan da Ikonium'a gidiyordu. Ayrıca, bu ana yol sonrasında tali bir yolla Lystra'ya bağlanmıştı (Cronin 1902, s.109; French-Mitchell 1977, s.214; Mitchell 1994, s.103). Roma Dönemi'nde Ikonium, Lykaonia bölgesinin önemli şehirlerinden biri olmuş ve bazen Galatia bazen de Kilikya eyaletlerine bağlanmıştı (Plut. Bio.Par., 627).

Augustus(MÖ. 27-MS. 14) zamanında Roma toprakları genişlemiş ve Roma hâkimiyetinin yeni alınan yerlerde yerleştirilmesi adına planlı şekilde hareket edilmiştir. Tiberius(MS. 14-37) Lykaonia'da Romalılaştırma politikası ile Via Sebaste üzerindeki eski Pappa şehrini, Tiberiopolis olarak değiştirmiş ve bu kültürü devam ettirmiştir (Magie 1950, s.I.500; Ballance 1962, s.xi; 1985, s.96-7). Bu dönemde, Galatya-Kapadokya eyaleti birbirinden ayrılarak Augustus dönemi konumuna geçilerek, asıl Galatya, İç Paflagonia, Lykaonia ve Kuzey Pisidya olarak değişmiştir. Galatya-Kapadokya eyaleti neredeyse Küçük Asya'nın yarısını kapsamakta olduğu için imparator akıllıca davranarak ileriyi görerek bu güç devinin kontrolünü eline almıştır. MS. 37'de ise Lykaonia'da bağımsız yönetici, kısmi valilik olarak bir tetrarchia oluşturulmuştur (Özsait 1985, s.99: Tetrarchi/tetrarşi. dörtlü hükûmet sistemidir).

MS. 50'den sonra Lykaonia'da, Hristiyanlığın ilk yıllarında havarilerden Aziz Paulus'un bu bölgeye yaptığı ziyaret Konya'nın önemli bir dinsel merkez olarak gelişmesine de ayrıca yardım etti (Brown 2000, s.38; Sarre 2002, s.44).

MS. 74'de, Vespasianus zamanında(MS. 69-79), Lykaonia'da içinde bulunduğu yeni bir idare biçimi oluşturularak Galatya Eyaleti, Kapadokya ile birleştirilince Kapadokya-Galatya tek bir imparatorluk legatının idaresi altına girmiş doğrudan imparatora bağlı eyalet grubuna dahil olmuştur.(Arslan 2000, s.56-60). MS. 107-111 yıllarında, Traianus birleşik Galatya-Kapadokya Eyaleti'ni birbirinden ayırmıştır (Ramsay 1906, s.162). Böylece, Galatia Eyaleti

Augustus zamanındaki kuruluş yıllarında olduğu gibi, asıl Galatia, İç Paphlagonia, Lykaonia, ve Kuzey Pisidia'yı içine almış olacaktı. İmparator Hadrianus(MS. 117-138) zamanında, Iconium Roma kolonisi haline yükseltildi. MS. 130-138 yıllarında koloninin ismi "Colonia Aelia Hadriana Augusta Iconensium" oldu (Magie 1950, s.I.575,605,622). Antoninus Pius(MS. 138-161) döneminde Galatia Eyaleti yeniden düzenlenmiş olup Kilikya, Isauria ve Lykaonia üç yönetim bölgesi şeklini almışlar ve kendi kendilerini yönetim hakkı tanınmıştır. Lykaonia ile İsauria, Galatya'dan ayrılarak Dağlık Kilikya ile beraber büyük bir eyalet haline getirilmiştir. Bu durumda Galatia eyaleti sınırları, asıl Galatia, Doğu Phrygia, Kuzey Pisidya, Paflagonia ve Lykaonia'nın kuzeyinden ibaret kalmıştır (Özsait 1982, s.391; 1985, s.100; Akşit 1985, s.211; Bahar 1991, s.95).

MS. 260'da İmparator Valerian(MS. 253-260) döneminde, imparatorluğun doğu eyaletlerine girmiş olan Sasani Kralı Şapur Suriye'den başlayıp Kilikya üzerinden Kapadokya ve oradan güney Lykaonia'ya kadar uzanan bir sefer düzenledi. Lykaonia'ya girerek; Laranda, Ikonion, Barata ve Rakundia kentlerini ele geçirdi (Magie 1950, s.I.707). MS. 3. yy. ortalarından itibaren büyük bir sarsıntı geçiren imparatorluğun, Küçük Asya'da, Goth ve Sasani istilaları yanı sıra büyük depremler, veba salgınları neticesinde eyaletler zarar görmüş Doğu Pisidya ve Isauria'da güçlenen eşkiyalar isyan etmiş ve şehirleri talan etmişlerdir (Kaya 2000, s.147). MS. 297'de eyaletlerde geniş çapta tanzime giden Diocletianus(MS.284-305) imparatorluğu, 12 dioceses'e(bölge) böldü. Bu tanzim sırasında Lykaonia, Galatia, Pisidia ve Isauria arasında paylaşıldı. Sonuç olarak Lykaonia, Isauria, Pamfilya sınırları kesişti (Özsait 1982, s.384; 1985, s.101-2).

MS. 325'te Nikaia konsil kayıtlarında Constantinus Magnus (MS. 306-337) zamanında, Pamphylia'nın doğusundaki şehirleri Pisidia ile Isauria arasında taksim edilmiştir. Bu listelere göre Lykaonia'nın kuzeyi Gdanmea kenti ile beraber Galatia Eyaleti'nin sınırları dahilindedir. (Özsait 1982, s.402). Ayrıca Pisidya kolonilerinin beşincisi olan Parlais'in kilise kayıtlarının bazılarında Lykaonia sınırlarında gösterilir. Barla=Colonia Iulia Augusta Parlais, bazen Pisidia, bazen Lykaonia, bazen de Isauria'da gösterilmektedir. (Özsait 1985, s.139; Sarre 2002, s.165). MS. 354'de politik sınır olarak Isauria Eyaleti içinde görülen Lykaonia'nın güney kısmı Isaurialı çeteciler tarafından talan edilmiştir. MS. 370'de İmparator Valens (MS. 364-378) zamanında, Kaisareia metropoliti Basileios'un mektuplarından öğrenildiği kadarıyla Kapadokya'nın bölünmesiyle Lykaonia özerk bir eyalet konumunu almıştır. (Ramsay 1906, s.59).

MS. 381'deki Birinci Konstantinopolis Konsili'nde Lykaonia'nın sınırları şöyledir: Ikonion, Umanada, Sauatra, Lystra, Korna, Mistheia, Perta, Hyde, Kana, Derbe, Posala, Isaura ve Amblada. Lykaonia Eyaleti tam olarak Isauria'nın kuzeyi, Pisidia'nın batısı ve Galatia'nın güney ucu ile sınırlanmıştır (Jones 1937, s.136). I.Theodosius'dan (MS. 392-395) sonra Lykaonia, Isauria ve Pamphylia eyaletlerinde sınır değişiklikleri olmuş ve Suğla Gölü (Trogitis Gölü)'nün güneyinde birleşmiştir. MS. 180'lerde Trogitis ve çevresi Lykaonia eyaletine bağlıydı (Özsait 1982, s.405; 1985, s.102). Bu değişikliğe rağmen Pamphylia, Lykaonia ve Pisidia'nın sınırları Karalis Gölü'nün güneybatı köşesinden çok da uzak olmayan bir yerde birleşmiştir. Theodosius'un ülkesini iki oğlu arasında bölmesi ile Lykaonia ve Konya artık Doğu Roma İmparatorluğu'na (Bizans'a) bırakılmıştır (Ramsay 1967, s.152).

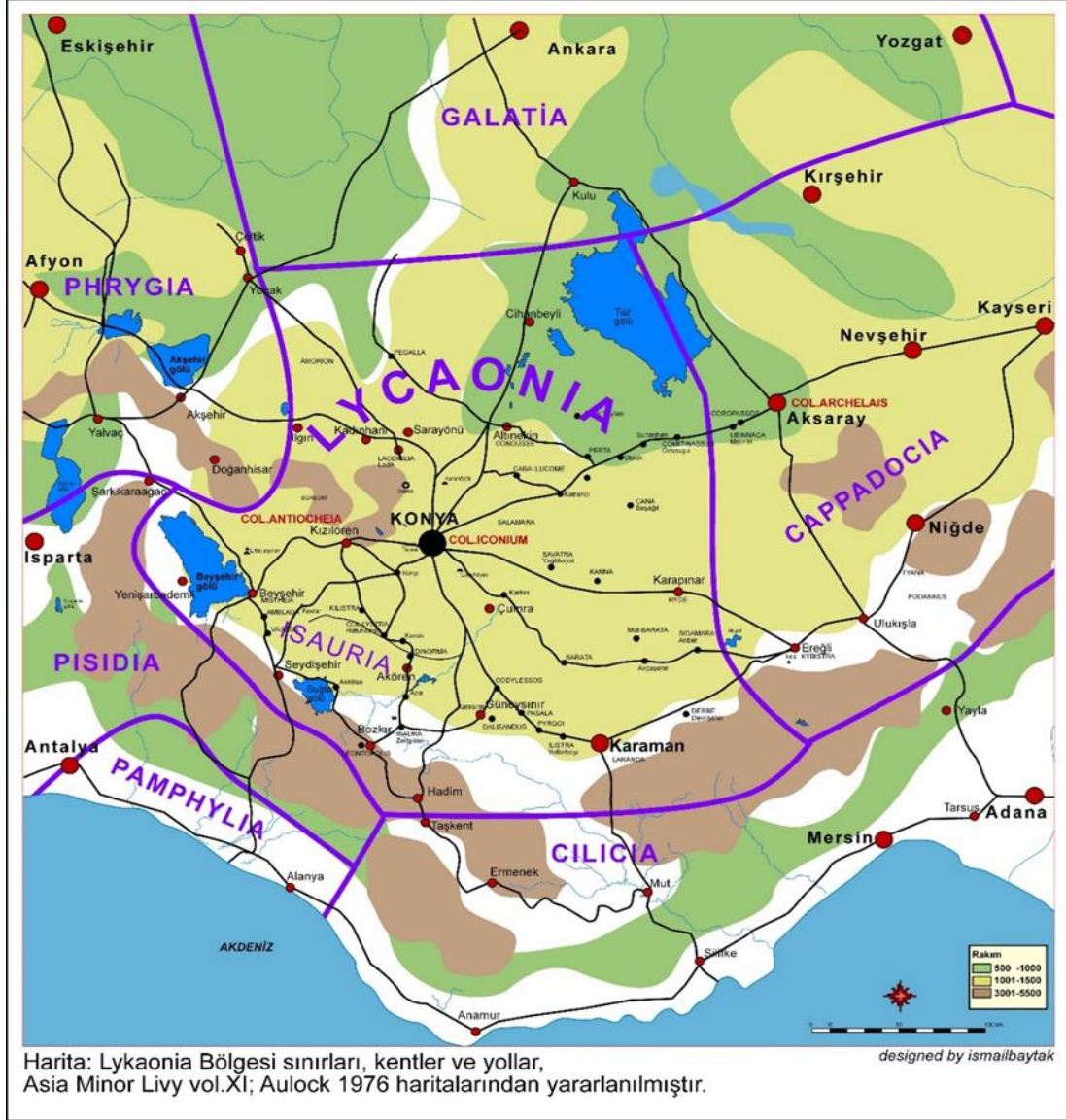
4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Elde edilen veriler ışığında, Lykaonia Bölgesi'nin yerleşim coğrafyası, sosyo-politik ve sosyo-kültürel yapı özelliklerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bölgenin tamamı değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak Akdeniz havzasındaki kentlerle yakın ilişki içinde olduğunu göstermiştir. MÖ. III. Binyılda Luvi kültürü içerisinde yer alan bölge, MÖ. II. Binyılda Hitit, MÖ. I. Binde Phryg-Lydia ve sonrasında Hellenistik-Roma hâkimiyetini görmüştür. Lykaonia Bölgesi'nde yönetim ve işleyiş açısından sınır politikalarına baktığımızda bölgede Phryg, Urartu, Paphlagonia, Karia, Lykia karakteristik özellikleri görülebilmektedir. Ayrıca Isauria Bölgesi etki alanı içerisinde kaçınılmaz bir etkileşim yaşamıştır. Kronolojik gelişim açısından değerlendirildiğinde MÖ II. yy'da, Roma Cumhuriyeti'nin Anadolu'ya ayak basmasından, imparatorluk sürecine girdiği MS I. yy'a dek Lykaonia ciddi bir yenilenme yaşamamış, daha sonraki yüzyıllarda ise özellikle MS II. yy'da Nervan- Antoninler Dönemi ile birlikte Galatia, Kappadokia ve Phrygia bölgeleri arasında paylaştırılarak sınır değişimleri meydana gelmiştir. Bu bağlamda Konya Bölümü'nün kuzey kesimlerini kapsamakta olan Phryg kültürüne mensup olan yerleşim alanları bu hudutların çizilmesi sırasında belirleyici unsurlar olmuşlardır. Yerli halkın kendi kültürlerini ve yerel yönetim sistemlerini koruyabilmeleri ve de devamını sağlamaları açısından Phryg kültür etkisi altında kalan kentlerin Lykaonia sınırları içinde tutulması söz konusu olmuştur.

SONUÇ

Sonuç olarak, tüm bu verilerin ışığında Konya İli ve Çevresi'nde Hellenistik ve Roma Dönemi'nde, yerleşim coğrafyası, yol ağlarının ve bunların sosyo-politik ve sosyo-kültürel yapı özelliklerine etkilerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. İlk olarak Asur kaynaklarında geçen Lykaonia ismi Arzawa ve Hitit sınırlarında gösterilmektedir. Hellenistik ve Roma

egemenlikleri döneminde de farklı sınırlar dâhilinde gösterilen bölge, İkonium merkezli olarak gösterilebilir. Lykaonia Bölgesi ile ilgili eski çağlardan günümüze dek kronolojik olarak ve lokalizasyon çözümlenmeleri ile beraber verilen süreç MS. 4. yy sonlarına kadar değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Lykaonia Bölgesi sınırları.

KAYNAKÇA

Akşit, O. (1985). *Roma imparatorluk tarihi(MÖ.27-MS.395)*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Akurgal, E. (2003). *Anadolu uygarlıkları*. Net Turistik Yayınları, (8.baskı).

Arslan, M. (2000). *Antikçağ anadolusu'nun savaşçı kavmi galatlar*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Bahar, H. (1991). *İsauria bölgesi tarihi*, (yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- Bahar, H. (1994). Takkeli dağ(kevele kalesi) ve konya tarihi bakımından önemi, *Selçuk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*. 3, 313-333.
- Bahar, H. (1995). Konya çevresi tarih araştırmaları-I: hititlerden romalılar'a kadar isaura bölgesi, *Selçuk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*. 9-10, 219-246.
- Bahar, H. (1996). Konya-hatip'te bulunan yeni bir hitit anıtı, *Tarih ve toplum*. 150(25), 22-25.
- Ballance, M. (1962). *Monuments from lycaonia, the pisido-phrygian borderland, aphrodisias*, In M.H. Ballance and M.R.E. Gough (Eds.). *Mama-VIII*.
- Belke, K. & Restle, M. (1984). *Galatien und lykaonien, Tabula imperii byzantini-IV*. Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften.
- Bosch, C.E. (1949). *Türkiyenin antik devirdeki meskukatına dair bibliyografya*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Broughton, T.R.S. (1975). *Roman asia minör, An economic survey of ancient rome-IV*. In Tenney Frank(Ed.). Octagon Books.
- Brown, P. (2000). *Geç antikçağda roma ve bizans dünyası*. (Çev. T. Kaçar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bryce, T.R. (1992). Lukka revisited, *Journal of near eastern studies*, 51, 121-130.
- Calder, W.M. & Cormack, J.M.R. (1962). *Monuments from lycaonia, the pisido-phrygian borderland, aphrodisias*, In M.H. Ballance and M.R.E. Gough (Eds.). *Mama-VIII*.
- Cramer, J.A. (1971). *A Geographical and Historical Description of Asia Minor.I-II* (with a map). At the University Press.
- Cronin, H.S. (1902). *First report of a journey in pisidia, lycaonia and pamphylia*. In: *JHS-XXII*(1902), and 24 (1904).
- Dinçol, A.M. (1982). Geç hititler, *Anadolu uygarlıkları-I*, 121-138, GATA Yayınları.
- Dülgerler, O.N. (1984). Konya'nın dünü ve bugünü, *Konya tarihi*, 9-14/I-IX, Güven Matbaası.
- Erdan, E. (2016). Yerleşim tipleri ışığında anadolu'da frig kültür varlığı/Phrygian cultural property in anatolia in light of settlement types, *Asia minor studies(AMS)*, 4(8), 42-64.
- French, D. & Mitchell, S. (1977). Roma imparatorluğunun ilk devirlerinde pisidya'da yollar ve ulaşım, *Türk arkeoloji dergisi*, 14(1), 213-220.
- French, D. (1994). "Isinda and lagbe", *Studies in the history and topography of lycia and pisidia*, In memoriam A.S.Hall. D. French (Ed.). *Anatolian studies-19*, The British Institute of Archaeology(BIAA).
- Garstang, J. (1910). *The land of the hittites*, An account of recent explorations and discoveries in asia minor. Constable and Company Ltd.
- Gurney, O. R. (1961). *The hittites*. Penguin Books.

- Hamilton, W. J. (1842). *Researches in asia minor, pontus and armenia*. Vol.I-II(1842), 1984-Georg Olms Verlag.
- Işık, İ. (2018). Lykaonia bölgesi kuzeydoğu kesimi tarihi ve yerleşim yerleri, *Selçuk üniversitesi edebiyat fakültesi dergisi-2018(40)*, 191-206.
- Jones, A. H. M. (1937). *The cities of the eastern roman provinces*. At the Clarendon Press.
- Kaya, M. A. (2000). *Anadolu'daki galatlar ve galatya tarihi*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kurt, M. (2020). Roma'nın anadolu'daki düzenlemeleri çerçevesinde lykaonia'nın siyasal ve idari yapısı, *Dumlupınar üniversitesi sosyal bilimler dergisi-2020*, 142-160.
- Levick, B. (1967). *Roman Colonies in southern asia minor*. Oxford University At the Clarendon Press.
- Magie, D. (1950). *Roman rule in asia minor*. vol.I-II (with text). Princeton Legacy Library.
- Magie, D. (2001). Anadolu'da romalılar-I. (Çev. N. Başgelen, Ö. Çapar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Magie, D. (2003). Anadolu'da romalılar-III. (Çev. N. Başgelen, Ö. Çapar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Mitchell, St. (1994). "Termessos, king amyntas and the war with the sandaliotai", *Studies in the history and topography of lycia and pisidia*, In memoriam A.S.Hall. D. French (Ed.). *Anatolian studies-19*, The British Institute of Archaeology(BIAA).
- Oktan, M. (2008). Roma cumhuriyet dönemi'nde pontos'da yapılan düzenlemeler, *Anatolia*, 34, 47-75.
- Özsait, M. (1982). Anadolu'da hellenistik dönem, (s.333-378), Anadolu'da roma egemenliği, (s.399-416), *Anadolu uygarlıkları-II*, Gata Yayınları.
- Özsait, M. (1985). *Hellenistik ve roma devrinde pisidya tarihi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ramsay, A. M. (1906). "Isaurian and east-phrygian art", *Studies in the history and art of the eastern provinces of the roman empire*. W.M. Ramsay (Ed.). Aberdeen.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Çev. M. Pektaş).
- Ramsay, W. M. (1967). *The Social Basis of Roman Power Asia Minor*.
- Ruge, W. vd. (1914); (1927). Ikonion, lykaonia, In. *Real-encyclopädie der classischen altertumswissenschaft (RE) V/A*, 990, 2253-2257.
- Sarre, F. (2002). *Küçük asya seyahati-1985(Reise in kleinasien, Summer-1985)*, (Çev. D. Çolakoğlu), Selçuklu Sanatı ve Ülkenin Coğrafyası Üzerine Araştırmalar, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayınları.
- Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Sterret, J. R. S. (1888). *An epigraphical journey in asia minor* vol-II, 1883-1884, *The wolfe expedition to asia minor* vol-III, 1884-1885, American Journal of Archaeology(AJA).
- SNG, 1956; *Sylloge nummorum graecorum*(SNG), *The royal collection of coins medals danish national museum, (lycaonia-cilicia)*.
- Texier, Ch. (2002). *Küçük asya coğrafyası, tarihi ve arkeolojisi*. (Çev. A. Suat; Latin harflerine aktaran: K.Y. Kopruman; Sadeleştiren: M. Yıldız). İnfomasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları.
- Uçankuş, H. T. (2002). *Ana tanrıça kybele 'nin ve kral midas 'ın ülkesi phrygia*(kültür rehberi). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Umar, B. (1993). *Türkiye 'deki tarihsel adlar, türkiye 'nin tarihsel coğrafyası ve tarihsel adları üzerine alfabetik düzende bir inceleme*. İnkılap Kitabevi.
- Ünal, A. (2002). *Hititler devrinde Anadolu, Kitap-I*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Zoroğlu, K. L. (1984). Konya adının kaynağı hakkındaki dökümanlar, İçinde F. Halıcı (Ed.). Konya Tarihi, (s.137-140). Güven Matbaası.

Antik Kaynaklar

- Amm.Marc. *Hist.* (=ammianus marcellinus, *roman history*), (Çev. S. Özgüler). 2019. Historia Yayınları.
- Cic. *Ad.Att.* (=marcus tullius cicero, *letters to atticus*), vols.III, (Trans. D.R. Shackleton Bailey). 1999. Harvard University Press.
- Diod.Sic. *Bib.* (=Diodoros sikeliotes, *bibliotheke bistorike*), vols.I-XII, (Trans. C.H. Olffather-R.M. Geer-C.L. Sherman). 1933-1967. The Loeb Classical Library.
- Ksen. *Anab.* (=Ksenophon. *Anabasis*), vols.III, boks.I-VII. (Trans. C.L. Brownson). The Loeb Classical Library.
- Livy. *TheHist.* (=Livy. *In thirteen volumes-XI*), books.XXXVIII-XXXIX, (Trans. Ph.D. Evan T.Sage). 1936. Harvard University Press.
- Pol. *TheHist.* (=Polybius. *the histories*), vol.V, boks.16-27. (Trans. W.R. Paton). (Revised by F.W. Walbank-C.Habicht). The Loeb Classical Library; *Historiai*, vol.I-II, Akdeniz dünyası ve roma'nın yükselişi. (Çev. O.Yarlıgaş), 2022. Alfa Yayınları.
- Poln.Sim. *Seyh.* (=Polonyalı simeon'un *seyahatnamesi*) 1608-1619, (Trans. Hrand D. Andreasyan). 1964. Baha Matbaası.
- Plut. *BioPar.* (=Plutarkhos, *bio paralleoi*), *Lives*, vols.I-XI, (Trans. B.Perrin). 1904-1926. The Loeb Classical Library.
- Strab. *Geo.*, (=Strabon, *geographika*), vols.I-VIII, (Trans. H.L.Jones). 1917-1932. The Loeb Classical Library.